

Antropološka studija promene vlasničkih odnosa u poratnoj Hrvatskoj na primeru Knina

Povodom knjige **Carolin Leutloff-Grandits, Claiming Ownership in Postwar Croatia. The Dynamics of Property Relations and Ethnic Conflict in the Knin Region**, Max Planck Institute for Social Anthropology, Berlin 2006.

Knjiga *Claiming Ownership in Postwar Croatia* (Pravo na vlasništvo u posleratnoj Hrvatskoj) sa podnaslovom *The Dynamics of Property Relations and Ethnic Conflict in the Knin Region* (Dinamika vlasničkih odnosa i etničkog sukoba na području Knina), autorke dr Carolin Leutloff-Grandits, nastala je kao rezultat terenskog istraživanja u sklopu projekta Instituta Maks Plank za socijalnu antropologiju iz Halea, Nemačka, koji je pokrenut sa ciljem da se istraže promene u strukturi vlasničkih odnosa u postsocijalističkoj Hrvatskoj, odnosno u Hrvatskoj posle rata 1991-1995. godine, s osvrtnom na procese ekonomske i društvene (re)konstrukcije lokalnih zajednica i (re)integracije različitih društvenih grupa u sistem lokalnog društvenog uređenja.

Istraživanje na kojem bazira svoju knjigu autorka je obavila na području Knina tokom 2000. i 2001. godine. Kako sama kaže, odluku da se upusti u bavljenje pitanjima vlasničkih odnosa i etničkog sukoba u bivšoj ratnoj zoni na teritoriji Hrvatske, i to posebno na području Knina, donela je iz ličnih razloga. Naime, okom 1996. i 1997. godine, provela je nekoliko meseci u Beogradu gde je, radeći na svojoj magistarskoj tezi, prikupljala građu o strategijama preživljavanja i menjanju identiteta Srba koji su izbegli sa područja Knina i nekadašnje Republike Srpske Krajine nakon oružanih operacija hrvatske vojske 1995. godine. Tada je došla do saznanja da je za povratak izbeglih Srba u

Hrvatsku, na stara ognjišta, od ključnog značaja bilo regulisanje pitanja vlasništva nad njihovom imovinom, nad kućama i zemljištem koje su, izbegavši u Srbiju, morali da napuste. Pokazalo se da je reč o pitanjima koja su osetljiva ne samo sa pravne tačke gledišta, već i sa emotivne, budući da su se kod izbeglica skoro po pravilu javljala u tesnoj vezi sa sećanjima kako na dom i vreme mira tako i na veliki gubitak i izbegništvo. Slušajući dirljive isповesti izbeglica o svom "prethodnom" životu, o životu u miru i pod vlastitim krovom, autorka je i sama postala veoma zainteresovana da poseti njihovo pređašnje mesto stanovanja i time započne svoje istraživanje.

Glavni predmet koji dr Carolin Leutloff-Grandits obrađuje u svojoj studiji jeste dinamika vlasničkih odnosa i etničkog sukoba na području Knina. Reč je o području koje je do početka 90-ih godina 20. veka bilo etnički heterogeno, na kojem 1991. godine dolazi do uspostavljanja Republike Srpske Krajine, a koje 1995, posle oružanih operacija hrvatske vojske, potpada pod potpuni suverenitet države Hrvatske. Gledano s aspekta imovinskih odnosa na posmatranom području, smenu nacionalnih vlasti od 1991. do 1995. godine pratila je i smena vlasništva nad kućama i zemljištem stanovništva: od 1991. do 1995, tokom postojanja Republike Srpske Krajine, Srbi su uništili ili zaposeli kuće izbeglih Hrvata, dok od 1995, posle uspostavljanja hrvatske vlasti na području Knina, novodoseljeni Hrvati zauzimaju ili uništavaju kuće izbeglih Srba.

Zasnivajući svoje istraživanje na teorijama pravne antropologije, vlasničkih odnosa, etniciteta i etničkih sukoba, autorka analizira postupak sprovođenja zakonskih propisa koji se odnose na vlasništvo, donetim u posleratnoj Hrvatskoj, pri čemu taj postupak povezuje sa odnosima između različitih grupa na području Knina u

vremenu nakon završetka ratnih sukoba 1995. godine. U analizi koju pravi, ističe razliku između srpskih i hrvatskih povratnika kao i novodoseljenih Hrvata (uglavnom iz Bosne, iz Republike Srpske). Narочitu pažnju posvećuje njihovom svakodnevnom životu, iskustvu i problemima, čime pruža izvanredan uvid u svu složenost procesa povratka izbeglih Srba u Hrvatsku, takođe i u težinu situacije u kojoj se nalaze novodoseljeni Hrvati (budući da su im staništa ostala u Republici Srpskoj a da u Hrvatskoj osim onih u koja su se doselili nemaju drugog) i mnogi lokalni hrvatski stanovnici. U tom smislu, od posebnog značaja jeste pristup koji koristi u prikupljanju informacija, a koji polazi od toga da je u sagledavanju celokupne problematike jedino ispravan metod percipiranje i tumačenje stanovišta svih strana uključenih u tu problematiku. Kako autorka sama naglašava, istraživanjem shvatanja i jednih i drugih, i Srba i Hrvata, kako povratnika tako i novodoseljenika, želela je pre da stekne uvid u različita stajališta umesto što bi svoje istraživanje svela na tumačenja samo jedne etničke ili nacionalne grupe, što je, kako primećuje, tendencija u proučavanju etničkih sukoba. Primenom takvog pristupa, najzad, autorka u najsvetlijem maniru antropološkog terenskog rada provodi punih 15 meseci (maj 2000. – januar 2001, februar 2001. – april 2001, maj 2001. – jul 2001) na području Knina, gde prikuplja obilje etnografske građe istraživanjem na četiri različite lokacije: u selu Biskupija, na teritoriji opštine Biskupija koja se graniči sa kninskom opštinom, u samom Kninu i u selu Potkonje neposredno pored Knina. Pri tom, samo u selu Biskupija, koje je predstavljalo centralni teren istraživanja, boravila je u 101 domaćinstvu (od ukupno 180 koliko ih je bilo 2000/2001. godine) u kojima je, da bi došla do neophodnih informacija, razgovarala s ukupno 278 osoba.

U istraživanju pitanja vlasništva i etničkog sukoba u posleratnoj Hrvatskoj, dr Carol Leutloff-Grandits sebi u zadatak stavlja obradu tri tematska polja. To su: (1) istorija vlasničkih i etničkih odnosa (s tim u vezi postavlja pitanje kakav je odnos u istorijskoj perspektivi, sve do post-socijalističkog perioda i rata 1991-1995. godine, stanovništvo na području Knina imalo prema svojim kućama i prema svojim imanjima; kakva je sve značenja vlasništvo imalo za njih; na koji način su kuća ili komad zemlje imali ulogu obeležja nacionalnog i/ili lokalnog identiteta); (2) sukobi vlasništva i pitanje zakonskih prava (kako je menjanje vlasničkih odnosa bilo povezano sa promenom režima i ideologije, konkretno sa smenom socijalističkog uređenja demokratskim i neoliberalnim društvom, koje je u osnovi bilo nacionalističko i izloženo ratu; kako je nova politika vlasništva ozakonjena; na koji način su nasilje i rat delovali u funkciji uspostavljanja zakonskih odredbi u imovinskim odnosima); (3) upotreba vlasničkih odnosa i etničkog sukoba u političke svrhe (kako su zakoni doneti po pitanju povraćaja otete imovine primenjivani i koje ustanove i akteri su učestvovali u tome; ko je profitirao a ko je izgubio primenom tih zakona; da li je regulisanje vlasničkih prava na kraju ipak izigrano, čime su lokalni moćnici, oslanjajući se na principe nacionalne solidarnosti i zaštite ličnih interesa, uspostavili svoju dominaciju nad zakonom; u kojoj meri su međunarodne organizacije uticale na vlasničke i etničke odnose).

Knjiga je strukturirana u skladu sa tematikom koju autorka nastoji da isprati. Podeljena je na osam poglavlja, uz dodatna dva: zaključak i epilog. U prvom poglavlju napravljen je uvod u temu istraživanja uz iznošenje teorijskih i metodoloških pristupa koji su korišćeni u izradi studije. U nastavku, u sklopu drugog

poglavlja, pažnja je posvećena rasvetljavanju istorijske pozadine vlasničkih, društvenih, ekonomskih i etničkih odnosa na području Knina sve do kraja Drugog svetskog rata. U trećem poglavlju težište analize i dalje je na istorijskoj pozadini posmatranih odnosa, međutim akcenat je stavljen na razdoblje od 1945. do 1995. godine, na socijalistički period i na godine rata koje su tu doduše samo sažeto uzete u obzir. Detaljniji uvid u uticaj rata i nasilja tokom 90-ih godina na vlasničke odnose kod različitih grupa stanovništva na području Knina, a u kojem je poistovećivanje sa nacionalnim identitetima bilo od ključnog značaja, dat je u sledećem, četvrtom poglavlju. U petom poglavlju govori se o sukobima oko raspolaganja kućama na području Knina u vremenu nakon njegove ponovne integracije u sastav hrvatske države. Svoju analizu autorka tu zasniva na zapažanju da proces vraćanja imovine izbeglim Srbima teče izuzetno sporo i da se novi propisi po tom pitanju, kao i programi za povratak Srba na područje Knina, a koji su doneti pod pritiskom međunarodne zajednice, teško i veoma retko sprovode u praksu. Šesto poglavlje nadovezuje se na peto: u njemu se obrađuju pitanja u vezi sa vlasništvom nad zemljom i sa korišćenjem poljoprivrednog zemljišta tokom devedesetih godina, a sa osvrtom na odnos različitih društvenih grupa prema tome (lokalnih Srba i Hrvata, povratnika, novodoseljenika). U sedmom poglavlju razmatra se na koji način u posleratnom periodu crkva, kako katolička tako i pravoslavna, uz manifestovanje pojedinih verskih proslava i obreda, utiče na kreiranje stavova prema pitanju vlasništva na području Knina i na koji način utiče u rešavanju tih pitanja. Osmo poglavlje donosi detaljnu analizu političkih elemenata kampanje za opštinske izbore u maju 2001. godine, sa posebnim osvrtom na

nastupanje nacionalnih stranaka. Tu se sagledavaju pristupi tih stranaka, pojedinih političara, ali i katoličke crkve čije je bavljenje politikom nedvosmisleno u rešavanju problema nezaposlenosti, naseļavanja i povratka izbeglica u Knin, kao i problema prisvajanja i vraćanja imovine. Na kraju, u zaključku, izneta je rekapitulacija obavljenog istraživanja, sa rezultatima do kojih se došlo, a u epilogu je dat kratak pregled razvoja događaja u vezi sa proučavanom problematikom u godinama nakon obavljenog istraživanja (do 2004), takođe i bibliografija i indeks u radu korišćenih pojmova.

Posmatrano u celini, knjiga *Claiming Ownership in Postwar Croatia. The Dynamics of Property Relations and Ethnic Conflict in the Knin Region* predstavlja ostvarenje koje zasluđuje svaku pažnju. Zasnovano na relevantnim teorijskim postavkama, i utemeljeno na obilju empirijske građe, kao i na brojnim bibliografskim jedinicama, stručnoj javnosti, ali i široj čitalačkoj publici, na razumljiv način pruža uvid u strategije distribucije vlasništva nad univerzalnim i fundamentalnim oblicima svojine, a to su kuće i zemljišta, u uslovima sukobljenosti nacionalnih identiteta u čijoj osnovi (uvek) leže sukobi političkih i ekonomskih interesa. Na primeru područja Knina, koje je u periodu 1991-1995. godine bilo poprište sukobljenosti takve vrste, ono, s jedne strane, osvetljava na koji način etnički, odnosno nacionalni sukob proizvodi promene u raspolaganju staništima i zemljom, i kako, s druge strane, te promene funkcionišu u svrhu ostvarenja pojedinih nacionalnih i političkih ciljeva.

Delo dr Carol Leutloff-Grandits u savremenoj domaćoj antropologiji neizostavno bi trebalo da dobije odgovarajuće mesto. Utoliko više jer radova iz oblasti kojom se bavi, a koja obuhvata istraživanje fenomena vlasničkih prava i vlasni-

kih odnosa, naročito u njihovoj interakciji s istorijskim, društvenim, ekonomskim, nacionalnim i političkim činiocima, danas još uvek nema u odgovarajućem broju. Ono što to delo čini dodatno značajnim jeste činjenica da dolazi iz pera antropološkinje, koja je, kao predavač, već desetak godina unazad rado viđena gošća na nekoliko evropskih univerziteta, i koja u fokusu svog interesovanja ima istraživanje pojava upravo na području bivše Jugoslavije, u zemljama postsocijalizma i tzv. tranzicije: u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, Srbiji. O tome, uostalom, svedoči i čitav niz objavljenih studija, radova i naučnih članaka koje do danas ima iza sebe, a u kojima se bavi: vlasništvom, pravom, sukobima i pomirenjem, ekonomskim i prisilnim migracijama, međuetničkim odnosima, nacionalizmom, kolektivnim identitetima, srodstvom i porodicom, itd.

Aleksandar Pavlović

Uticaj Interneta na promenu načina poslovanja i razumevanja tržišta: izazovi i problemi

Povodom knjige **Manuela Kastelsa, Internet galaksija. Razmišljanja o Internetu, poslovanju i tržištu**, Naklada Jenski i Turk, Zagreb, 2003.

Knjiga Manuela Kastelsa¹ nudi nam istoriju Interneta, njegov uticaj na razvoj

¹ Manuel Kastels je rođen u Španiji 1942. Posle dvanaest godina provedenih na Sorboni, radi kao profesor sociologije, gradskog i regionalnog planiranja na Univerzitetu Kalifornija. Bio je gostujući profesor na petnaestak univerziteta širom sveta, i pozvani predavač na stotinak akademskih i profesionalnih institucija u trideset i pet zemalja. Objavio je dvadesetak knjiga, među kojima i triologiju *Informacijsko doba: Privreda, društvo i*

ekonomije novog tržišta, analize politike Interneta (kroz primenu u političkom životu i posledice koje ostavlja na nove oblike privatnosti), geografski pregled mreže razmatranja o posledicama globalne digitalne podele. Pisanje o Internetu i globalizaciji shodno problematici koja je analogno tome praktično neminovnost, ne prolazi bez kontekstualizacije odnosa moći u svetu utemeljenih na događajima sa kraja osamdesetih godina prošlog veka kada počinje raspad Sovjetskog saveza. Razvoj Interneta koji se nastavio devedesetih godina možda objašnjava globalnu supremaciju Zapada, pa se tako prividno stvarao utisak da je ostatak sveta izgubio u trici za ovladavanjem informacionim tehnologijama.

U prvom poglavlju koje je posvećeno počecima Interneta, autor s pravom tvrdi da se u Internetu spaja neverovatna formula koja predstavlja zajednički interes razvoja visoke tehnologije, vojnih istraživanja i slobodarske kulture. Hladni rat je nesumnjivo bio razlog njegovog razvoja. Usled toga, najglobalnija od globalnih mreža nije prešla samo u domen poslovnog sveta (Castells 2003, 31-32). To bi jednostavno bilo previše rizično, a kasnije poglavlje u knjizi o formiranju novog tržišta, novog načina poslovanja i novih stepena rizika u potpunosti potvrđuje ovaj stav. Naime, teret takve vrste rizika lakše podnose udružene snage, pa je u ranim počecima Interneta dobro došla bila i pomoć vojnog ministarstva SAD. Prošlo je dosta vremena dok važnost mreže u svim domenima koji su učestvovali u njenoj izgradnji nije postala suštinska.

kultura. Bio je član vrhunskog ekspertnog tima Evropske komisije o informacijskom društvu (1995/1997) i savetničkog tima generalnog sekretara Ujedinjenih nacija o informacijskim i komunikacijskim tehnologijama (2000/2001).